

Бібліографічні посилання

1. **Безрогов В. Г.** Педагогика Средневековья / В. Г. Безрогов, О. И. Варьяш // Антология педагогической мысли христианского Средневековья. – М. : Просвещение, 1994. – Т. 1. – С. 11–28.
2. **Исидор Севильский.** Этимологии. Книги I–III. / сост. Л. А. Харитонов. – М. : Евразия, 2006. – 481 с.
3. **Пиков Г. Г.** Реновационная педагогика Каролингского Возрождения и педагогические идеи Алкуина / Г. Г. Пиков. // История и социология культуры. – Вып. 1. – История и социология образования. – Новосибирск : НГУ, 2000. – С. 32 – 81.
4. **Уколова В. И.** Исидор Севильский и античная философия / В. И. Уколова // Средние века. – М. : Наука, 1985. – Вып. 48. – С. 27 – 37.
5. **Уколова В. И.** Античное наследие и культура раннего средневековья (конец V – начало VI века) / В. И. Уколова. – М. : Наука, 1989. – 381 с.
6. **Харитонов Л. А.** Исидор Севильский. Историко-философская драма в семи эпизодах с прологом и эксодом / Л. А. Харитонов. – М. : Евразия, 2006. – С. 354–461.

Надійшла до редколегії 6.04.2011.

УДК 159.923.2

Р. Ю. Вовчук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО ВЛАСНОЇ ЗОВНІШНОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розглянуто погляди різних авторів на ставлення особистості до власної зовнішності, зроблено спробу систематизувати ці погляди як психологічний, біомедичний та соціокультурний.

Ключові слова: зовнішність, ставлення до зовнішності, фізичний образ Я, відношення, здоров'я.

Рассмотрены взгляды разных авторов на отношение личности к собственной внешности, сделана попытка систематизировать эти взгляды как психологический, биомедицинский и социокультурный подходы.

Ключевые слова: внешность, отношение к внешности, физический образ Я, отношение, здоровье.

The looks of different authors are considered to attitude of personality toward an own exterior, an attempt to systematize these looks as psychological, biomedical and sociocultural approaches is done.

Key words: exterior, attitude, toward exterior, physical appearance, relation, health.

Інтерес людей до власної зовнішності спостерігався в різні часи. Він пов'язувався не тільки з тими почуттями, що викликає в оточення зовнішність людини, але й з можливістю соціальної типізації людей за зовнішніми ознаками. Останнім часом увага фахівців різних галузей до проблеми зовнішності стрімко зростає через її універсальність, оскільки зовнішній вигляд має значення для кожного. У сучасному суспільстві хвилювання людей через власну зовнішність досягло розмірів епідемії. На нашу думку, багато в чому це є наслідком того, що люди досить часто формують стереотипові судження про партнерів по взаємодії на основі їхнього зовнішнього вигляду. Ч. Дарвін одним із перших висунув концепцію про можливу універсальність привабливості зовнішності людини в різних культурах.

Пізніше свій вклад у розробку проблеми ставлення особистості до власної зовнішності внесли Р. Бернс, І. С. Кон, М. О. Мдівані, К. Роджерс, які досліджували формування образу Я в Я-концепції і свідомості індивіда, О. О. Бодальов, М. М. Обозов, В. М. Панферов, В. В. Столін із розробкою проблем міжособистісного сприйняття та ролі зовнішності в цьому процесі. Серед зарубіжних дослідників гендерних стереотипів у сприйнятті зовнішності слід назвати Д. Баса, С. Джуларда, Б. Пеннінгтона, П. Секода, М. Тігемана та ін.

Разом з тим проблема тілесності залишається відносно маловивченою ділянкою в соціальній психології, де вона в основному стосується питань міжособистісної перцепції, атракції і невербальної комунікації.

Тому *метою даної статті* є аналіз психологічних досліджень ставлення особистості до власної зовнішності та презентація результатів дослідження, проведеного автором.

У сучасній психології переважна кількість досліджень, які стосуються ставлення до власної зовнішності, базуються на понятті тілесного образу і вивчають як основну сферу незадоволення елементи зовнішності. П. Шилдер (1920 рр.), на протигагу пануючим у психології тенденціям, стверджував одним із перших, що тілесний образ не тільки являє собою когнітивну концепцію, але й відчуває на собі вплив установок і взаємодій інших людей. Пізніше представники гуманістичного напрямку (Р. Бернс, К. Роджерс та ін.) розглядають ставлення до власної зовнішності як побудову особистістю фізичного образу Я в самосвідомості (Я-концепції). Згідно теорії Р. Бернса, Я-концепція являє собою динамічну систему установок і «поглядів» суб'єкта, спрямованих на самого себе і включає когнітивний компонент (образ Я) – уявлення індивіда про самого себе; афективний компонент (самооцінку) – афективну оцінку цього уявлення, тобто емоційне відношення до свого образу, що залежить від часових і подієвих чинників; поведінковий компонент (потенційна поведінкова реакція) – конкретні дії, які можуть бути викликані образом Я і самооцінкою. Для пояснення феномена тілесності важливим є фізичний образ Я, якому, на жаль, приділяється мало уваги. Як зазначає А. Гавриленко, «найчастіше цей компонент розглядається лише як основа формування самосвідомості на ранніх етапах онтогенезу. Його подальша роль у загальній структурі еволюції Я-концепції або опускається, або в найзагальнішій формі констатується, що фізичне Я – складний біосоціальний конструкт» [3]. Тому вона слідом за М. О. Мдівані пропонує вважати фізичне Я структурною складовою Я-концепції. Усвідомлення фізичного образу Я відбувається через побудову схеми тіла, образу тіла, концепції тіла, загального вигляду в цілому. До складових образу Я В. Шонфельд, відносить: актуальне суб'єктивне сприйняття тіла (як зовнішності, так і здатності до функціонування); інтерналізовані психологічні фактори, що є результатом власного емоційного досвіду індивіда; соціологічні фактори, пов'язані з тим, як батьки і суспільство реагують на індивіда; ідеальний образ тіла, який міститься в установках по відношенню до тіла і пов'язаний з відчуттями, сприйняттями, порівняннями та ідентифікаціями власного тіла з тілами інших людей [8].

Від моменту народження до старості тіло людини зазнає істотних трансформацій і цей процес неминуче супроводжується змінами образу Я. Фізичні зміни нашого обличчя й тіла суттєво впливають на наше самовідчуття й вимагають певного часу для того, щоб стати частиною нашого уявлення про самого себе. Більшість авторів указують на те, що психологічні механізми і умови формування образу фізичного Я визначаються як соціальними детермінантами, так і самопочуттям індивіда.

Таким чином, ці автори розглядають відношення до себе як елемент самосвідомості, який виявляється в самооцінці та емоційному ставленні особистості до себе. У той же час, слідом за В. М. М'ясищевим та Д. Н. Узнадзе з методологічних

позицій теорії відношення, Н. І. Сарджвеладзе пропонує інший підхід, в якому, на-впаки, феномен самовідношення як свої окремі аспекти включає самосвідомість, самопізнання, самооцінку, емоційне до себе відношення, самоконтроль, саморегуляцію. Характеризуючи самовідношення, він зазначає, що його референтом виступає власне тіло або психосоціальні та особистісні особливості. При цьому він підкреслює, що способів самовідношення, які визначають його якість, існує два: суб'єкт-об'єктний і суб'єкт-суб'єктний, проте вирішальну роль відіграє саме референт відношення (в нашому випадку фізичний Я-образ суб'єкта). Загальним і єдиним механізмом відношення як до зовнішнього світу, так і до себе Н. І. Сарджвеладзе вважає *установку*, яка розглядається ним із методологічних позицій школи Д. Н. Узнадзе. Розуміючи під установкою особливий стан, який характеризує спосіб відношення суб'єкта до наявності потреби і можливості її задоволення та ініціює при цьому конкретну поведінку, він робить висновок, що модус існування особистості полягає в способі і змісті відношення особистості до зовнішнього світу і до себе.

Відношення до себе, як різновид атитюдів, з точки зору Н. І. Сарджвеладзе, складається з трьох компонентів – когнітивного, емоційного і конативного. У когнітивному плані відношення до самого себе забезпечується пізнавальними функціями, зокрема відчуттям, сприйняттям, уявленнями, пам'яттю, мисленням і уявою. Віддаючи належне ролі всіх пізнавальних функцій в побудові фізичного образу Я, Н. І. Сарджвеладзе проте особливо наголошує на ролі самосприйняття, зазначаючи, що «самосприйняття своєї зовнішності відіграє значну роль на різних етапах життя людини, а в деяких періодах розвитку особистості (наприклад, пубертатному та постпубертатному) його функція інтенсифікується і значно визначає форму і зміст життєдіяльності особистості» [7]. У той же час мисленнєві процеси, що реалізують у гностичному плані функцію самовідношення, утворюють Я-концепцію особистості. Що стосується емоційного компонента, то Н. І. Сарджвеладзе наголошує, що він є лише частиною самовідношення і може виявлятися у вигляді себелюбства, аутосимпатії, самоповаги, самозахоплення, незадоволення самим собою тощо. Він також вказує, що В. В. Столін виокремлює три осі емоційного відношення до себе, симпатія-антипатія, повага-неповага, близькість-віддаленість, які виявляються також у відношенні до інших людей. Конативний компонент, на думку Н. І. Сарджвеладзе, виявляється як внутрішні дії на власну адресу (самовпевненість (відкидання сумнівів) і самопослідовність, самоприйняття (схвалення самого себе, довіра до себе і самозгода) і самозвинувачення, самопоблажливість і самобичування, самоконтроль і самокорекція, очікуване відношення до інших (відбір інформації до себе) і самопредставлення іншому тощо) або як готовність до таких дій.

Значну роль у розумінні якості ставлення людини до своєї зовнішності відіграє запропонований Н. І. Сарджвеладзе розподіл самовідношення на суб'єкт-об'єктне та суб'єкт-суб'єктне. Суб'єкт-об'єктне відношення розглядається під кутом зору пізнавального підходу до себе, з позиції стороннього спостерігача. При цьому «Я» виступає засобом для досягнення якої-небудь гетерогенної для нього мети, що породжує самооцінкові думки в термінах корисності, придатності тощо. Емоції на свою адресу можуть бути позитивними і негативними, такими, що втілюють задоволеність або незадоволеність собою, прийняття або неприйняття себе тощо. Маніпуляція собою, установка на самокорекцію і підвищений самоконтроль є істотними показниками об'єктного самовідношення. Мотиваційним імпульсом таких дій на свою адресу є прагнення володіти самим собою, контролювати свій внутрішній світ. Як зазначає Н. І. Сарджвеладзе «Таке прагнення і відповідні дії переважно продиктовані цілями соціальної адаптації і самоствердження або прагненням «узяти верх» над іншими» [7]. У той же час при суб'єкт-суб'єктному відношенні особистість займає позицію внутрішнього спостерігача,

але таким способом конкретний індивід може віднести до себе в певних умовах, за наявності певного особистісного досвіду, отриманого від системи виховання. Емоції відносно себе значним чином залежать від ступеня задоволення або фрустрації потреб, пов'язаних із самовираженням і самореалізацією, тобто будуються на самоприйнятті і прагненні «бути самим собою». Відповідно і дії, що спрямовані на самореалізацію, розширюють діапазон прийнятних можливих способів дій у світі, що підвищує рівень пластичності життєдіяльності суб'єкта у світі [7]. Те ж саме відношення, яке індивід формує з приводу власної зовнішності, проєктується на інших людей.

У 1990-ті рр. XX ст. психологію зовнішності досліджувала С. Хартер, яка з допомогою колег спробувала систематизувати термінологію, яка стосувалася «власного Я». Вона виділяє глобальну і специфічну сфери власного «Я»: глобальний погляд на самого себе, пов'язаний із загальною самооцінкою і самоповагою, є досить стійким до змін, у той час як специфічними, більш динамічними сферами є здатність до навчання, суспільне визнання, фізична зовнішність, поведінка і атлетичні здібності. За результатами досліджень, вона стверджує, що з усіх сфер фізична зовнішність найбільш тісно пов'язана із глобальною самоповагою. Досліджуючи взаємозв'язок між відношенням до зовнішності і самооцінкою, С. Хартер встановила, що у віці 4 – 7 років у дітей існує зв'язок між сприйняттям фізичної зовнішності і самооцінкою, який поступово знижується, а в середньому періоді дитинства (8 – 11 років) діти починають засвоювати стандарти і цінності відносно зовнішності від тих, хто є для них значущими. При цьому вона також відмічає, що стереотипи зовнішності, які насаджуються в суспільстві, стають дедалі радикальнішими і складнішими для відтворення [6].

Н. Рамсі та Д. Харкорт підходять до проблеми ставлення до власної зовнішності з позицій психології здоров'я. Як зазначають Н. Рамсі та Д. Харкорт, люди завжди виявляли інтерес до того, як вони виглядають, і активно робили різні дії для удосконалення свого зовнішнього вигляду [6]. Для здоров'я і благополуччя людини зовнішність відіграє важливу роль, оскільки фізичний Я-образ в Я-концепції людини не тільки впливає на ухвалення рішень відносно здорового способу життя. Зовнішність безпосередньо пов'язана із здоров'ям і цей зв'язок є дуалістичним: на зовнішність можуть впливати деякі хвороби і способи їх лікування, в той же час проблеми для здоров'я можуть створювати небезпечні і ризиковані спроби внести зміни у власну зовнішність, нарешті хвилювання через власну зовнішність може викликати дискомфорт у психологічному стані людини. Досліджуючи причини, з яких люди приймають/не приймають рішення стосовно ведення здорового способу життя, фахівці в галузі психології здоров'я називають серед головних факторів прагнення гарно виглядати або змінити власну зовнішність, а чисельні форми здорової поведінки визначаються спробами людей керувати тим враженням, яке вони справляють. Н. Рамсі та Д. Харкорт наводять як приклад моделі соціального пізнання, теорії саморегуляції та теорії стресу і копінга, які використовуються в дослідженнях сприйняття зовнішності. Модель соціального пізнання (І. Кастл, М. Кармель, Дж. Сірл) допомагає дослідити окремі форми поведінки, пов'язані із зовнішністю, зокрема те, що індивід використовує захисну поведінку тим частіше, чим більше значення надає зовнішності, що оцінкові почуття по відношенню до зовнішності є динамічними навіть у тих, хто, як вважають, «добре адаптується». Динамічна модель саморегуляції (Х. Левенталь) дозволяє досліджувати хвороби, пов'язані із зовнішністю та їх вплив на поведінку і переживання індивіда. Теорії стресу і копінга (М. Дропкін, М. Лацарус і С. Фолкман) використовуються для досліджень як факторів оцінки зовнішності, які можуть викликати стрес, так і можливостей адаптації до зміненої зовнішності. Їх перевагою є динамічність: стрес і допінг розглядаються з позицій взаємообумовленості і взаємовпливу. Проте всі ці моделі потребують подальших досліджень і вдосконалення.

Представники еволюційної психології (В. Суемі, А. Фернхем) розглядають загальні принципи, які скеровують переваги у виборі тієї чи іншої зовнішності у партнера. При цьому ключовими питаннями досліджень є фізичні маркери привабливості (що саме приваблює?) і мотивація їх вибору (чому вони важливі?). Адаптивна теорія еволюційної психології використовується в якості універсального засобу для відповіді на ці питання. Згідно її постулатів ми вважаємо певних людей привабливими через те, що їм притаманні певні риси і особливості, що сформувалися в процесі еволюції. Проте, будучи суб'єктом сприйняття, індивід в той же час сам наділений особливостями, рисами чи то перевагами, які змушують його вважати деякі риси більш привабливими. Так, з точки зору еволюційної психології, фізичні риси, які вважаються привабливими для представників даного виду, були обрані для того, щоб виступати в ролі сигналу, який вказує на основну якість їхнього носія, таку як «гарне здоров'я» чи «гарний статус». Що стосується ставлення до зовнішності особи протилежної статі в людських індивідів, то еволюційні психологи розглядають його як комплексний набір адаптацій, які організовують і скеровують репродуктивні зусилля індивіда. Згідно цієї теорії, в процесі еволюції у жінок сформувалася тенденція вважати привабливими тих чоловіків, які можуть забезпечити їм матеріальні і соціальні ресурси, а чоловіки почали вважати привабливими жінок, які мають максимальний репродуктивний потенціал. Передбачається, що ця різниця обумовлена еволюційними адаптаціями і тому вона має кроскультурний характер, що виявляється в усіх суспільствах [9].

Соціальні фактори (судження, думки, стереотипи, еталони) стосовно зовнішності повинні враховуватись обов'язково, оскільки в сучасному світі вони справляють значний вплив на фізичне Я індивіда. Тому привабливість (атракція) має розглядатися всередині соціального контексту, в якому вона виникає. Ставлення до тіла диктується тією соціально-культурною парадигмою, яка на певний історичний момент склалася в суспільстві. Дослідження в рамках соціально-культурної парадигми свідчать, що соціально-економічні умови, екологія або культура певної країни чи то регіону можуть здійснювати значний вплив на уявлення людей стосовно того, кого можна вважати привабливим і чому. А. Гавриленко зазначає, що «образу тіла швидше відповідає таке поняття як «культурне тіло», яке включає і сам образ тіла, і схему тіла і соціальні компоненти зовнішності, такі як одяг, зачіска, косметика тощо [3]. Очевидність останнього підтверджується тим, що тіло людини, яке, здавалося б, є однією і тією ж природною даністю, в різному соціокультурному просторі набуває абсолютно різних сенсів, ціннісних акцентів і орієнтацій, перетворюючись, таким чином, з біологічного феномена в соціокультурний. Суспільство і культура диктують свої норми правильної і красивої подоби людини» [3]. Спираючись на роботи Е. Еріксона, Л. Колберга, Ч. Кулі, Дж. Міда, З. Фрейда вона пропонує вважати «культурне тіло» новоутворенням індивіда, якого він набуває внаслідок соціалізації, оскільки всі тілесні функції (окрім найбільш мимовільних і неусвідомлюваних), як і тіло взагалі, проходять соціалізацію, що веде до формування нового когнітивного утворення – культурного тіла, а також появи чисельних психологічних і психосоматичних патологій.

Культура сучасного суспільства нав'язує людям уявлення, що вони будуть успішними, якщо будуть зовнішньо привабливими. Таким чином, у свідомості більшості людей, особливо жінок, штучно перевищується значущість зовнішності, незалежно від соціальної ролі і статусу їхнього носія.

Що стосується найважливіших чинників зовнішнього впливу на формування образу Я та його тілесних складових, то серед них В. В. Моляко називає роль сім'ї (оцінка батьками зовнішності людей, акцентування уваги на зовнішніх рисах одне одного і дитини тощо), висловлювання однолітків (прізвиська, образи, почуття огиди тощо), сучасні засоби масової інформації (постійний перегляд телефільмів, реклами, сприймання тих стереотипів ідеалу тілесної краси, що їх про-

понують відповідні часописи, газети, різноманітна поліграфічна продукція тощо). Дослідження свідчать, що особливо чутливими до оцінки зовнішності є ті люди, які вже мають певні негативні самооцінки, а їхній образ тілесного Я включає певні негативні елементи [5].

З метою виявлення ставлення особистості до власного образу нами було проведено дослідження, в якому взяло участь 60 осіб віком від 20 до 60 років, серед яких 12,5 % становили чоловіки, а 87,5 % – жінки. У дослідженні використовувалися методики «Тест-опитувальник самовідношення В. В. Століна, С. Р. Пантелєєва», який дозволяє визначити різні рівні самовідношення, та методика особистісного диференціалу, адаптована в психоневрологічному інституті ім. В. М. Бехтерева.

За результатами дослідження за методикою «Тест-опитувальник самовідношення В. В. Століна, С. Р. Пантелєєва» було виявлено, що глобальне самовідношення опитуваних, як емоційно-оцінкова складова, є позитивним, його середнє значення становить 87,5 %. За методом медіанного розщеплення опитуваних можна розділити на дві умовні групи: з позитивним самовідношенням (значення частот перебільшують 50) і з негативним самовідношенням (значення частот є меншим за 50). Розподіл опитуваних за глобальних самовідношенням і диференційованим самовідношенням представлений в табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл опитуваних за самовідношенням, %

Полюс самовідношення	Глобальне самовідношення	Диференційоване самовідношення		
		Самоповага	Аутосимпатія	Очікування ставлення інших
Позитивний	87,5	75,0	93,8	68,8
Негативний	12,5	25,0	6,2	31,2

На рівні диференційованого самовідношення найбільшими середні показники є за фактором «Аутосимпатія» і складають 93,8 %. Середні показники за фактором «Самоповага» складають 75,0 %, а за фактором «Очікування ставлення від інших» – 68,8 %. Треба зазначити, що самовідношення на рівні конкретних дій чи готовності до них у відношенні власного Я є дещо вищим і складає за фактором «Самоприйняття» в середньому 81,19 %, а за фактором «Самоінтерес» – 81,83 %.

Для дослідження образу Я, який складається у опитуваних на основі когнітивних оцінок, нами була використана методика «Особистісний диференціал», адаптована в психоневрологічному інституті ім. В. М. Бехтерева. Ця методика дозволяє отримати інформацію про суб'єктивне уявлення досліджуваних щодо себе. Самооцінка за фактором «Оцінки» свідчить про рівень самоповаги. Середнє значення цього показника за даною методикою становить 68,75 %, що майже збігається з аналогічним фактором за попередньою методикою. Фактор «Сила» в самооцінці свідчить про розвиток вольових сторін особистості, як вони усвідомлюються самим досліджуваним. Середнє значення за цим фактором становить 30,06 %, причому треба відзначити, що у 18,8 % досліджуваних ці самооцінки є негативними, що вказує на їх астенизацію та тривожність. За фактором «Активність», який свідчить про екстравертованість особистості, середнє значення становить 34,23 % і у 6,3 % досліджуваних показники цього фактора є негативними, що свідчить про пасивність і спокійні емоційні реакції. Значення факторів особистісного диференціалу представлені на діаграмі (рис. 1).

Порівняння значень, отриманих за допомогою опитувальника самовідношення і особистісного диференціала ми здійснювали за допомогою t-критерію Стюдента, який дозволяє співставити середні значення вибірок за обом методиками. Результати обчислення представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Значення t-критерію Стюдента

Показники	Особистісний диференціал		
	Сила	Оцінка	Активність
Глобальне самовідношення	11,4	3,2	6,0

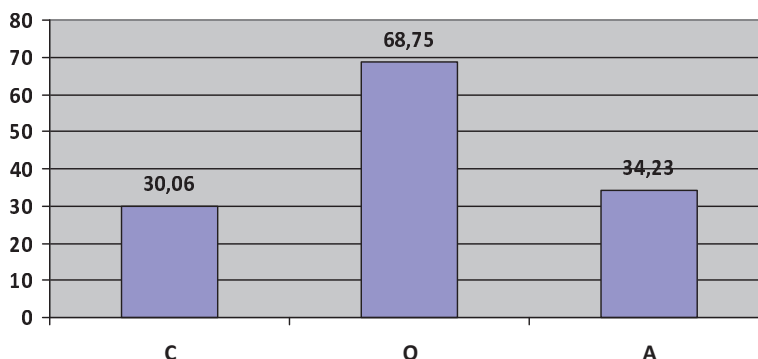

Рис. 1. Значення факторів особистісного диференціала

За результатами порівняння вибірок за t-критерієм Стюдента можна зробити висновок, що отримані дані є достовірними для факторів «Сила» і «Активність» на 1 % рівні значення. Для фактора «Оцінка» це значення є невизначеним. Тому ми можемо припустити, що для глобального самовідношення важливим є не тільки високий рівень самоповаги, але й високий рівень усвідомлення себе як вольової, самодостатньої особистості, екстравертованості і активності в стосунках з іншими. Тобто емоційно-оцінкова складова самовідношення позитивно корелює з когнітивною складовою.

Таким чином, у дослідженнях феномена ставлення індивіда до власної зовнішності простежується три підходи: *психологічний*, в якому це ставлення є елементом психічної структури (Р. Бернс, К. Роджерс, П. Шилдер та ін.) або самостійним психічним феноменом (Н. І. Сарджвеладзе); *біомедичний*, в якому ставлення до зовнішності розглядається як складова здоров'я індивіда (Н. Рамсі, Д. Харкорт), адаптивний механізм, що забезпечує еволюційний процес (В. Суеті, А. Фернхем) та *соціокультурний*, представники якого (А. Гавриленко, К. Хорні) наголошують, що ставлення індивіда до зовнішності формується умовами певного середовища. Однак жодний з названих підходів, віддаючи перевагу тому чи іншому чиннику, не виключає дії інших. Більше того, більшість дослідників сходяться на тому, що тілесний образ, який представляє зовнішність, є комплексним конструктом, який включає в себе фізіологічні, психологічні і соціальні компоненти. Незалежно від підходу, практично всі дослідники (Р. Бернс, Н. І. Сарджвеладзе, А. Томпсон) виділяють трикомпонентну структуру цього утворення, яка складається з когнітивної, емоційно-оцінкової та конативної складових.

Результати емпіричного дослідження переконують, що емоційно-ціннісне ставлення до себе позитивно корелює з когнітивною складовою самовідношення. Водночас поведінкові установки особистості щодо себе і власної зовнішності потребують додаткових досліджень, що формує напрям наших подальших досліджень.

Бібліографічні посилання

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 420 с.
2. Бодалев А. А. Воспитание и понимание человека человеком / А. А. Бодалев. – М. : Знание, 1982. – 200 с.

3. Гавриленко А. Образ физического Я и формы его коррекции [Электронный ресурс] / А. Гавриленко. – Режим доступа: http://psyss.ru/index.php?area=1&p=static&page=nauka_statya1
4. Данильченко Т. Стереотипи зовнішності: яким має бути людське тіло? / Т. Данильченко // Соціальна психологія. – 2005. – № 6. – С. 74–83.
5. Моляко В. В. Психокорекційні стратегії деформації Я-образу зовнішності в юнацькому віці / В. В. Моляко // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 6. – С. 78–80.
6. Рамси Н. Психология внешности / Н. Рамси, Д. Харкорт; пер. с англ. под ред. А. П. Федорова]. – СПб. : Питер, 2009. – 256 с. – (Серия «Мастера психологии»).
7. Сарджвеладзе Н. И. Личность и ее взаимодействие с окружающей средой [Электронный ресурс] / Н. И. Сарджвеладзе. – Тбилиси: «Мецниереба», 1989. – Режим доступа: <http://www.psylib.ukrweb.net/books/sarjv01/index.htm>
8. Столин В. В. Самосознание личности / В. В. Столин. – М. : Прогресс, 1983. – 284 с.
9. Суэми В. Психология красоты и привлекательности / В. Суэми, А. Фернхем; пер. с англ. под. ред. Е. И. Николаевой. – СПб : Питер, 2009. – 240 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).

Надійшла до редколегії 26.04.2011.

УДК 159.922.8 : 502/504

С. М. Сердюк, О. А. Бондаренко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВЕДЕНОГО ОБРАЗУ ЕКОЛОГІЧНО ОСВІЧЕНОЇ ЛЮДИНИ У МЕНТАЛІТЕТІ СТУДЕНТСТВА

Розглянуто принципи Концепції сталого розвитку суспільства та вплив суспільної свідомості на екологічний стан довкілля. Здійснено спробу дібрати адекватний діагностичний матеріал для різнобічного дослідження екологічної освіченості людини.

Ключові слова: екологічна освіченість, суспільство, сталий розвиток, екологічна свідомість, ціннісні орієнтації, екодиспозиції.

Рассмотрены принципы Концепции устойчивого развития общества и влияние общественного сознания на экологическое состояние окружающей среды. Предпринята попытка подобрать адекватный диагностический материал для разностороннего исследования экологической осведомленности человека.

Ключевые слова: экологическая осведомленность, общество, стабильное развитие, экологическое сознание, ценностные ориентации, екодиспозиции.

The principles of the concept of sustainable development and the impact of public awareness on the ecological environment. Attempt to find an adequate diagnostic material for the various study of environmental education rights.

Key words: environmental education, society, sustainable development, environmental awareness, values, environmental dispositions.

Постановка проблеми. Останнім часом особливого поширення набуває Концепція сталого розвитку суспільства, згідно з якою він ґрунтується на принципах взаємодії суспільства і природи та передбачає збереження нормативних якостей довкілля, гармонізацію економічного й соціального розвитку у поєднанні з екологізацією промисловості. Однією з найважливіших ідей, підпорядкованих сталому розвитку, є розв'язання екологічних, соціальних та економічних проблем і